

УДК 316.4

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.7>

Бергхауер-Олас Емьовке Ласлівна,

доктор філософії (Ph.D) з галузі «Соціальні та поведінкові науки»,

доцент кафедри педагогіки та психології

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

ORCID ID: 0000-0002-1576-0286

БАГАТОАСПЕКТНА СОЦІОМЕТРИЯ МИРЕЙ

MÉREI'S MULTI-ASPECT SOCIOMETRIC METHOD

Присутність однолітків відіграє особливо важливу роль у житті школярів, оскільки діти проводять усе більше часу у компанії однолітків й поступово вчаться знайти своє місце у групі шляхом засвоєння норм. Обставини організації групи, ролі у соціальних формуваннях, а також досвід й спогади про дружні відносини також мають кардинальне значення. Основна мета цієї статті – шляхом аналізу міжнародної спеціалізованої літератури з відповідної теми, а також представлення емпіричних досліджень, зосередитись на потенційному дослідницькому методі багатоаспектної соціометрії Ф. Мирей як методі вивчення соціальних відносин.

Ф. Мирей шукав інший тип соціометрії порівняно з попереднім методом, який дійсно аналізує суспільство; який не тільки вказує на місце людини у ньому, але й характеризує саме суспільство, дозволяє визначити людську спільноту (конгломерат) як соціально-психологічну одиницю.

На підставі критеріїв відбору багатоаспектної соціометрії можливо локалізувати суттєві відхилення від тез Я. Морено. Понад усе, вона відображає інтерпретацію соціальної позиції членів групи як доповнення до соціальної позиції досліджуваного формування з метою отримання інтерпретаційної підтримки про малу групу як соціальну одиницю. По-друге, вона обов'язково містить відносини в соціальному полі зі всіма його підрозділами, ієрархіями та взаємозв'язками. По-третє, вона передбачає цілі, які сприяють наданню додаткової інформації про мотиви, вибір та належність до соціальної сфери.

Задля правильного керування групою або класом, вчителю необхідно знати внутрішню динаміку групи, глибинні, приховані події, які можуть слугувати важливим орієнтиром у виборі методів керування. Відмінний спосіб зробити це – провести соціометричне опитування.

Сьогодні застосування цього методу несправедливо відійшло на другий план у психолого-педагогічній практиці, частково через його надзвичайну трудомісткість. На протизвагу цьому, ця публікація пропонує наочну перспективу.

Ключові слова: соціальні відносини, групова організація, групова динаміка, когезія, соціометрія, багатоаспектна соціометрія.

The presence of peers plays a particularly important role in the lives of schoolchildren, as children spend more and more time in the peer community and gradually learn to develop their place in the group by learning the norms. Thus, the circumstances of grouping, the roles played in social contexts, as well as the experiences and memories of friendships also have a cardinal effect. The primary aim of the present paper is to focus on the potential diagnostic method of Mérei's multi-aspect sociometry as a method of exploring social relations, based on the review of the related international literature on the topic, and on the presentation of empirical research.

Mérei was looking for a different type of sociometry compared to the previous method – one that truly measures the community; one that not only shows the individual's place in it, but also characterises the community itself, thus allowing the definition of a human association (conglomerate) as a socio-psychological unit.

Based on the selection criteria of multi-aspect sociometry, substantial deviations from Moreno's thesis can be localised. The thesis reflects primarily on the need to interpret not only the social position of the group members, but also on the social position of the formation under study in order to gain an interpretation basis for the small group as a social unit. Secondly, it necessarily incorporates into the characterisation the relations found in the social field, with all its subdivisions, hierarchies and interconnections. Thirdly, it envisages objectives that support the provision of additional information on the motivations, choices and attachments in the social field

To correctly manage a group or class, the teacher needs to be aware of the internal dynamics of the group, the deep, hidden events that can provide an important guide in the choice of management techniques. An excellent way to do this is to carry out a sociometric survey.

Today, the application of this method is unfairly marginalised in educational-psychological practice, among other things because of its extreme labour-intensity. To counterbalance this, this publication offers an illustrative perspective.

Key words: social relations, grouping, group dynamic, cohesion, sociometry, multi-aspect sociometry.

В інституційних спільнотах внаслідок членування можуть утворюватися спонтанні об'єднання, групи друзів, кліки. Внаслідок переплетення утворених пар і груп формується ціла розгалужена структура [6]. Схожі приховані структури так само наявні у дитячих спільнотах, де у центрі колективного життя місце займають найактивніші, а ті, хто перебуває на маргінесі, поєднуються з даною спільнотою слабкими зв'язками. Навколо дітей, що опинилися у центрі, спонтанним способом організуються менші групи, а самотні, у багатьох випадках відкинуті діти потрапляють на маргінес [8]. Чудовим засобом дослідження структури міжособистісних відносин у малій соціальній групі є метод соціометрії Я. Морено [12; 1].

Аналіз та пояснення структури міжособистісних відносин, які вимальовувалися у ході вивчення соціальних зв'язків, та систему вибору на основі симпатії, називають *соціометрією*, а сам метод, використовуючи запропонований Я. Морено вираз, називають *соціометричним тестом*. В угорській практиці частіше використовується термін опитування [5], так само термін *опитування* частіше вживається в російській та українській фаховій літературі [4; 14; 15; 16; 17]. Прихована структура відносин, що вималювалася на основі виборів за симпатією, так само, як і карта спонтанних груп, подаються у спеціальному малюнку, що отримав назву *соціограми* [7].

Методика і система соціометричного методу була піддана серйозній критиці. Найсуттєвіші критичні точки зору висловив французький напрям раціоналізму у соціальній психології на чолі із Р. Заззо (1949), Реймонд-Рів'єрою (1961) та Мейсоннойве (1965); свої міркування висловив також і Ф. Мирей (1988). У першу чергу, підхід Я. Морено критикувався за емоційний вибір, зокрема у запитаннях, які стосувалися симпатії та антипатії. М. Петрушек зазначає, що емпатія так само може призводити до напруги, члени групи завдяки специфічним суспільним факторам можуть вступати в контакт один з одним, а на вибір можуть впливати такі здібності, які, зазвичай, характерні для групи [11].

У своїх працях Ф. Мирей так само приділяє значну увагу узагальненню критики, аналізуючи праці таких дослідників як Г. Гібш та М. Форверг (1967), О. Гегедуш (1961) та З. Ваштаг (1967). Він відхиляє гіпотезу, згідно якої судження про малі групи дійсні і на макросоціологічному рівні [5].

Узагальнено найвагоміші критичні зауваження Ф. Мирей стосовно методу Морено.

1. Згідно з гіпотезою Я. Морено, група – це лише сума її членів і не існує як самостійна

єдиниця. Дослідження досвіду спростували теорію Я. Морено стосовно метафоричної суті групи.

2. Виходячи з твердження, що група не існує, соціометрія вивчає виключно місце особистості у групі.

3. Його висновки емоційно забарвлені (емоційна соціологія), виходячи з того, що він поділяє суспільні зв'язки виключно на симпатію та антипатію. Проте, емоційний вибір надає більшу можливість включити непередбачувані мотиви. Відмінні відповіді, які відрізняються від наданих критеріїв, унеможливають інтерпретацію індексів [6].

4. Морено часто вільно використовує термінологію: він використовує термін соціометрія як у мікросоціології, так і для аналізу малих груп і прихованих суспільних мереж. Він також використовує слова 'інтровертний' та 'екстровертний', визначені ще К. Юнгом, для явища встановлення контактів (залежно від того чи це відбувається у близькому чи віддаленому колі) [7].

5. Згідно з теорією Я. Морено, умовою соціометричного зв'язку у ситуації вибору є також спонтанність, яка «у виборі є протилежністю міркування, а в соціальному акті – організації. Так, соціометричне опитування вважає дійсним виключно спонтанну напругу міжособистісних стосунків, а саме напругу, яка послаблює інституційну систему» [5, с. 110]. Безпідставне твердження Я. Морено, що основою щастя людини є спонтанність, а її обмеження викликає напругу від розчарування. Дослідник вважає тотожними терміни 'спонтанний', 'інстинктивний' та 'підсвідомий'. Однак, результати досліджень мотивації свідчать про те, що імовірно спонтанний вибір точно відповідає підсвідомим моделям поведінки [7]. Цікавим елементом міркування є те, що на той час, коли Я. Морено приєднав поняття спонтанності до критерію моменту, результати ще не були відомі [5].

6. Я. Морено переоцінив результати власних соціометричних опитувань, зробив серйозні висновки і назвав свій метод придатним для схематичного опису світу.

Мирей Ференц приступив до розробки методу багатоаспектної соціограми у 1945 році. Субстанціональні поняття Я. Морено не цікавили його, він поставив собі за мету розробку іншої методики. Глибшому дослідженню сприяла анкета М. Вайнберга, яка була розроблена у лабораторії Г. Валлон і була попередником багатоаспектної соціограми. Чотири запитання анкети мобілізують не емоційне напруження, а суспільний досвід. В основі лежать два критерії: симпатії та функції. Вона надає реальнішу картину про соціальне поле, оскільки поряд з локальним вибором на основі

спонтанності, викликає стереотипи на підставі особистого досвіду. Хоча порівняно із стереотипним вибором, спонтанний вибір емоційно автентичніший, він не здатний показати, чи у випадку негараздів особа звертається до обраного друга за підтримкою згідно сформованого стереотипу чи на основі спонтанного вибору [5]. У багатоаспектній соціометричній анкеті опитування, розробленій Ф. Мирей, на відміну від методу Я. Морено, поряд із запитаннями вибору симпатії та антипатії є і такі, що фокусуються на суспільну здатність, функцію, особисті властивості або навички [6].

Для правильного керування групою або класом педагог повинен відчувати внутрішню динаміку групи, події, які відбуваються всередині неї. Вони слугуватимуть основою для вибору методики керування. Найкращий спосіб зробити це надає проведення соціометричного опитування.

Критерії вибору багатоаспектної соціометрії. На підставі критеріїв вибору багатоаспектної соціометрії бачимо значні відхилення від тверджень Я. Морено. По-перше, зосереджена увага на те, щоб поряд із інтерпретацією соціального стану членів групи, разом із суспільною позицією досліджуваної форми отримати пояснення про малу групу як суспільну одиницю. По-друге, в опис включаются всі стосунки соціального поля із усіма членуваннями, ієрархією та зв'язками. По-третє, Ф. Мирей ставить собі за мету отримати додаткову інформацію про мотиви вибору та зв'язків у соціальному полі [5].

Для опису соціальної форми критерії вибору повинні відповідати конкретним міркуванням [6]. Відповідно до цього, соціометричні запитання включають:

1. *Запитання, які стосуються співчуття*, спрямовані на життя разом, спільні розваги та довірчі стосунки (хто найкращий друг у класі, до кого б Ви звернулися у скруті, кому б розповіли найпотаємнішу таємницю та ін.). У процесі взаємного вибору, у схожий на метод Морено спосіб, можна намалювати соціограму спільноти.

2. *Запитання, які стосуються суспільної функції*, висвітлюють найважливіші суспільні ролі, зокрема організаторські, суддівські та керівні функції, а також пов'язані з ними статуси (кому б Ви довірили представляти клас, хто міг би організувати чудову подію та ін.).

3. *Запитання, які стосуються особистих властивостей і природного таланту*, фокусуються на загальну освіту, вправність особи, її надзвичайні здібності та продуктивність (хто виділяється у класі, кого би Ви відправили на предметну олімпіаду та ін.).

4. *Запитання, які стосуються популярності*, зосереджені на популярності, ефективності у конкретній ситуації (кого найбільше люблять та ін.) [13].

Під час застосування багатоаспектної соціограми інструкції збігаються з інструкціями соціометричного опитування Я. Морено (присутність декількох членів, повідомлення особливостей дослідження та мети опитування, гарантія анонімності).

Під час складання анкети, крім дотримання мети дослідження, доречно брати до уваги вікові особливості групи або класу. Запитання повинні бути конкретними і стосуватися реальних життєвих ситуацій [9]. Крім зазначених вище, в анкеті можуть бути й інші запитання, які потребують обґрунтування (який Ваш улюблений предмет, який предмет Ви не любите, чому та ін.). Це надзвичайно важливо, оскільки допомагає інтерпретувати кого і по якій причині відхиляють друзі або чим викликано надання переваги іншим [13].

Побудова багатоаспектної соціограми. Дані соціометричного дослідження впорядковуються у двох таблицях – *таблиці взаємності* та *таблиці частотності*.

Таблиця взаємності. Таблиця взаємності відома з соціометричного дослідження Морено і становить матрицю з двох стовпчиків по обидві вісі якої знаходиться список групи, яка бере участь у дослідженні. Опрацювання відбувається на підставі зазначених у стовпчику імен, розглядаючи одне за одним запитання щодо симпатії і позначення у відповідній чарунці хто кого обрав. Частотність взаємного вибору представлена двома перехресними полями з лівого верхнього рядка матриці до правого нижнього. Кількість взаємних виборів узагальнюється по рядкам і стовпчикам. Узагальнення формується навколо п'яти точок зору (відповідає стовпчикам матриці). Перший містить кількість задекларованих зв'язків на підставі критерію симпатії – хто кого обрав. Другий, третій та четвертий містять кількість взаємних зв'язків залежно від одно-, дво- та триразового вибору. Останній містить порядкове узагальнення, яке включає кілька взаємних зв'язків. На підставі таблиці взаємності особи з найбільшою кількістю зв'язків є відправною точкою побудови соціограми. Пари та особи без взаємних зв'язків відображаються в останню чергу [13].

Таблиця частотності. Основа соціометричних підрахунків – узагальнення даних багатоаспектної соціограми. Вертикальна вісь таблиці частотності містить список досліджуваної групи (ігноруючи алфавітний порядок, зазвичай, на підставі іншого критерію), а горизонтальна вісь

включає згруповані критерії [5]. На горизонтальній вісі перегруповуються окремі групи критеріїв, а на вертикальній – критерії формування списку. Відтак, одне запитання відповідає одному стовпчику. Окремі групи критеріїв можна узагальнити і окремо, а за ними слідує глобальне узагальнення. Збіг рядків і стовпчиків вказує на те, скільки раз обирали конкретного члена групи згідно визначеного критерію. Порядкове узагальнення висвітлює вибір, який припав на кожного члена групи згідно критерію групи.

Соціометричні індекси. Для інтерпретації результатів багатоаспектної соціометрії необхідна така система понять, яка здатна пояснити дані дослідження. Ф. Мирей розділив індекси на чотири великі групи: *структурні індекси, індекс атмосфери у групі, збіг вибору, та індекс виміру членування* [6]. Нижче наводимо їх аналіз.

Структурні індекси. Структурний індекс інтерпретує соціограму з точки зору рівня структурованості соціального поля, яке він схематично зображає. У подальшому необхідна повна оцінка форми, що становить узагальнене трактування формальних характеристик схеми взаємності [5]. Це, як правило, визначається на підставі параметрів індексів.

Індекси когезії. На думку Ф. Мирей, когезія – це динамічна напруга групи, «яку члени групи переживають як єдність, відчуття спільноти та солідарність» [5, с. 143]. Рівень когезії визначається чотирма індексами.

Індекс взаємності вказує на відсоток осіб із взаємними стосунками відносно до кількості членів у групі. Середнє значення: 85-90%. Чим вище значення, тим менше самотніх людей у групі.

Індекс частотності – це співвідношення взаємних зв'язків та членів групи; він також показує кількість зв'язків на одну особу у соціальному полі. Середнє значення: 0,9–1.

Індекс когезії висвітлює відсоток реалізації можливих взаємних стосунків з точки зору соціометрії. Кількість можливих зв'язків:

$$\frac{n(n-1)}{2},$$

де n = кількість членів у групі.

Індекс когезії:

$$\frac{\text{Кількість взаємних стосунків} \times 200}{n(n-1)}$$

Індекс взаємних зв'язків зображає який відсоток задекларованих стосунків взаємний. Середнє значення коливається між 40–50%. У випадку проведення дослідження у молодших класах, можливе і менше значення, що свідчить про нижчий рівень соціальної перцепції [13].

Співвідношення структур у соціальній сфері

Під час аналізу та співвідношення соціальних позицій у структурі соціального поля поряд із закритими фігурами з'являються і форми, які свідчать про зіркові, ланцюжкові та парні ситуації.

Зірка – це відкрита форма, у центрі якої як мінімум чотири особи із взаємними стосунками, а її функцію можна тлумачити двояко. По-перше, особа має взаємні стосунки з кількома членами групи, які не контактують один з одним. У цій формі особа у центрі об'єднує всіх, а її вважають моделлю для наслідування. По-друге, зірка, яка споріднена з закритою формою, забезпечує розповсюдження новин з центру до периферії, сприяє формуванню громадської думки [5].

Функцію ланцюжкових стосунків можна інтерпретувати з точки зору розповсюдження новин. У соціальному полі ланцюжки можуть зв'язувати закриті форми, отже, якщо група складалася б виключно з ланцюжків, не формувалися б думки.

Центрально-маргінальний показник (СМ/ЦМП)

Цей показник розглядає і виражає те, чи має центр зображена спільнота, і водночас яку площину займає її оточення. Центром можуть вважатися ті особи, які зображені у замкнутій фігурі (трикутник, квадрат, п'ятикутник тощо) і коло зв'язків яких, включаючи власну особу, складає приблизно четвертину досліджуваної групи [9]. Групове поле може мати кілька центрів. Той, хто не має зв'язків з центрами площини (поля), розташовується по його краях. ЦМП, який визначає відносини між центром і крайніми, включає у себе дані про поширення центральної фігури, про осіб, що потрапляють у зону контролю цієї фігури, а також дані про відносини між крайніми фігурами групи. В середньому цей показник формується наступним чином: 20%, 50%, 30% [13].

Структурні типи

Разом із виділеними фігурами у групах прослідковуються також певні структурні типи. Відомо п'ять структурних типів групового поля.

Множинна структура – для групового поля не властиве структурування, нема замкненої фігури. Інколи зустрічаються ланцюгоподібні зв'язки, з однією-двома зірочками. В основному таку групу можна вважати найменш організованою, у ній багато самотніх осіб.

Нестабільна структура – для неї характерні парні та ланцюгоподібні зв'язки. У ній можлива одна замкнута фігура, або ж виділяються одна-дві зірочки. Ця структура характерна в основному для молодших школярів.

Структура з одним центром і великою кількістю крайніх членів – у ній прослідковується

в основному одна замкнута фігура, поширення якої є невеликою, всі інші члени групи є крайніми і можуть об'єднуватися між собою попарно або ланцюгоподібно.

Стабільна структура – більше як половина членів групи складають досить поширене згуртоване ядро. У цій структурі мало крайніх членів, мало одиноких.

Структура з кількома центрами – більша частина учасників групи розташована у замкнутій фігурі. У її межах можуть зустрічатися ще дві-три менші замкнуті фігури, які з'єднуються ланцюгами або зірочками. Члени цієї структури добре почувають себе у товаристві одне одного, власне спільнота дуже легко мобілізується [5].

Структурний тип групи залежить від вікових особливостей її учасників. У молодших дітей найчастіше спостерігаються множинна та нестабільна структури, у груповому полі старших дітей та дорослих найчастіше спостерігається структура з кількома центрами. У старших класах структурні типи можуть диференціюватися і за статтю: наприклад, група хлопців має структуру з одним центром, а інші члени є крайніми, група ж дівчат має кілька центрів. Діяльність шкільного класу є оптимальною в тому випадку, коли суспільне життя у ньому змістовне, а його структура – багатоаспектна.

Показник атмосфери у групі. Показник атмосфери групи дає змогу розглянути розподіл виборів у ній. Суб'єктивні вибори, як правило, поступаються суб'єктивним виборам, і навпаки, вибори, що стосуються функцій, відображаються на об'єктивніших установках, які залежать від атмосфери у групі. Якщо, вибираючи лідера групи, її члени здійснювали б свій вибір, в першу чергу, на підставі суб'єктивних мотивів, пов'язаних із симпатією, то рівновага у такій спільноті змістилася б і водночас порушила б її інтереси. Через розподіл виборів на суб'єктивні і такі, що стосуються функцій, можемо з'ясувати, у якій мірі реалізуються суб'єктивні мотиви та групові норми. Відповідно до цього члени гармонійної спільноти приймають суб'єктивне рішення у особистих справах, але у виборах, що стосуються функцій, вже більше дотримуються групових норм [5].

Показник розподілу вивчає розподіл виборів у порівнянні із середніми показниками розподілу, він відображений у табл. 1.

Відповідно до даних, наведених у таблиці, можна визначити чотири найбільш характерні типи показників: 1. *У функції спільноти показник вищий, ніж на особистісному боці* (з точки зору соціальних відносин атмосфера сприятлива). 2. *На особистісному боці показник вищий, ніж на боці функцій* (це один із варіантів конформізму співчуття, який найчастіше проявляється у несформованих спільнотах і зустрічається у молодших школярів). 3. *З обох боків показники низькі* (суспільна фігура ще не сформувалася для того, щоб розподілити ролі, немає спільної думки). 4. *З обох боків показники високі* (особи стосовно вибору симпатій поведуться так, ніби цей вибір для них вже визначений, конформізм у даному випадку загальний) [13].

Показники вимірювання розподілу. У процесі дослідження суспільного поля аналізується також утворена ієрархія. Диференціація членів певної групи є необхідністю і прив'язана до двох вимірювань. Одне вимірювання пов'язане з принципом підпорядкування, у якому поряд з визначенням особи лідера проявляються також різні форми взаємозалежності. Друге вимірювання в основному відповідає моделі розподілу завдань і праці.

Вимірювання суспільної значимості. У суспільних фігурах у ході вирішення різноманітних завдань значно виділяються один-два члени групи, яких їхні товариші найчастіше обирають на підставі визначених критеріїв. «Значимість – це вияв загальної соціометричної зацікавленості» [26, с. 189]. Член групи стає значимим для неї у тому випадку, коли він систематично з'являється у свідомості групи. Значима особа, на думку Ф. Мирсі, виокремлюється у групі, їй характерна рішучість, очевидною є її перевага у суспільному полі, й одночасно вона потребує міжособистісних відносин. Рівень значимості може досліджуватися на рівні певних запитань, груп запитань і усіх відповідей на них [9].

$$\text{Індекс значимості} = (\text{кількість голосів на дане питання}) / (\text{кількість осіб, за яких голосували}) = \text{загальна кількість голосів.}$$

Таблиця 1

Показник атмосфери у групі (Н. Коллар – Сабо, 2004)

	Симпатія	Функція	Рівень співвіднесеності з нормою
Низький рівень	0–1,9	0–2,5	Суб'єктивний вибір
Середній рівень	2–2,5	2,6–3,9	
Високий рівень	2,6	4	Вибір, що співвідноситься з нормою

Роль соціометрії. Міжособистісні дії можна простежити за допомогою роз'яснення понять «роль» та «статус»: статус – сукупність очікувань, що залежать від певного суспільного становища, а роль є візуалізацією статусу. У членів групи тільки з часом закріплюються ті ролі, які від них вимагає постійне положення за статусом, своєю поведінкою вони поглиблюють певні звичні форми реакції на діяльність інших [10].

Показник соціометричної ролі можна визначити на підставі результатів таблиці частот. Тих членів, яких товариші у певному колі вказують частіше від середнього, разом із тільки їм призначеною роллю група наділяє також іміджем відокремлених. Індекс значимості та індекс ролі демонструє два принципи розподілу. У той час, як індекс значимості показує ряд підпорядкування, який простягається від «обраного» до «знехтуваного», індекс ролі за рахунок того, що виділяє тільки одну-двох осіб, створює рівноправний розподіл у суспільному полі. Рівновага вищезгаданих підпорядкування і рівноправ'я є умовою комфорту членів групи і високого рівня спільної діяльності. Гармонійною є та спільнота, у якій індекс ролі вищий, ніж показник значимості [6]. Разом з високим індексом ролі Мирей Ференц у своїх дослідженнях вказав на такі взаємозалежності: 1. *Індекс значимості вищий* (імідж суспільної структури визначають пануючі відносини у ієрархії). 2. *Тільки значимі особи отримують роль* (у зв'язку з тим, що на підставі особистих якостей диференціація визначених ролей не є характерною, група важко адаптується до нових ситуацій). 3. *Нікого не визначають як значиму особу, хоч багато членів групи мають свою роль* (хоч мова йде про розвинену спільноту, але у нестандартних ситуаціях нема такого члена, який би взяв на себе виконання певного завдання). 4. *Різноманітні ролі і у групі одночасно сформувалося кілька особистостей* (розвинена група, члени якої легко мобілізуються для вирішення нових завдань, разом з тим члени також враховують здібності одне одного) [13].

Представлення методики на емпіричному прикладі. В емпіричному дослідженні брав участь клас 2 Б з угорською мовою навчання [2; 3]. Анкета, яка використовується під час багатоаспектного **соціометричного аналізу**, містить 14 запитань у зрозумілому для дітей молодших класів формулюванні. Вона містить 4 запитання про особисті симпатії, 2 запитання, які стосуються соціальної функції, 2 запитання про можливість та особисті якості, 4 запитання, які стосуються популярності (одне позначає негативний

(–) критерій) та 2 додаткових (переважно зосереджуються на улюблених та менш улюблених дисциплінах). Кожен критерій має обмежену кількість відповідей, максимально три, часом з можливістю обґрунтування.

Важливо, щоб головна й розширена інструкція соціометричної анкети, обумовлена молодим віком респондентів, прозвучала й усно: «*На цьому уроці ми проведемо дослідження за допомогою анкети, яку до вас застосовували у багатьох інших класах. У більшості запитань необхідно написати імена, у запитанні чому? напишіть свою думку. Ніхто не бачитиме написане вами на аркуші. Дайте відповідь на кожне запитання і працюйте самостійно!*»/

Під час аналізу даних соціометричних анкет можемо підраховувати і впорядковувати такі індекси: індекс взаємності, індекс щільності, індекс когезії, індекс взаємних стосунків, співвідношення дружніх ситуацій, структурний тип, індекс атмосфери у групі, соціальну важливість, рольовий індекс, індекс важливості та репертуар вибору.

Результати класу 2-Б – Індекс взаємності. 91,3% учнів мають взаємостосунки. Це трохи перевищує середнє значення, у багатьох дітей є взаємні стосунки, значна частина дітей знайшла друзів у класі. Досвід спільності імовірно проявляється у свідомості спільноти та в активній участі у спільних справах.

Індекс щільності: 1. Майже кожна дитина має взаємостосунки (з 23 осіб 21 має взаємні стосунки).

Індекс когезії. Можлива кількість взаємних стосунків 253, з них реалізовано 23. Індекс когезії класу: 9,1. Когезія низька, динамічна напруженість спільності не є значною.

Індекс взаємних стосунків: 55,4%. На основі індексу група знаходиться в оптимальній зоні, судження дітей про свої зв'язки доволі реальні, у своєму виборі вони здатні реалізувати свої бажання.

Співвідношення дружніх ситуацій. У класі спостерігаються такі структури (у табл. 2 відображаються особи із взаємостосунками та їхнє відсоткове співвідношення відносно всієї групи).

Таблиця 2

Співвідношення дружніх ситуацій у 2-Б класі

Самотня дитина	Пара	Ланцюг	Закрита структура	
			Трикутник	Чотирикутник і більша структура
2 особи	–	12	9 осіб	–
8,7%	0%	52,2%	39,1%	0%

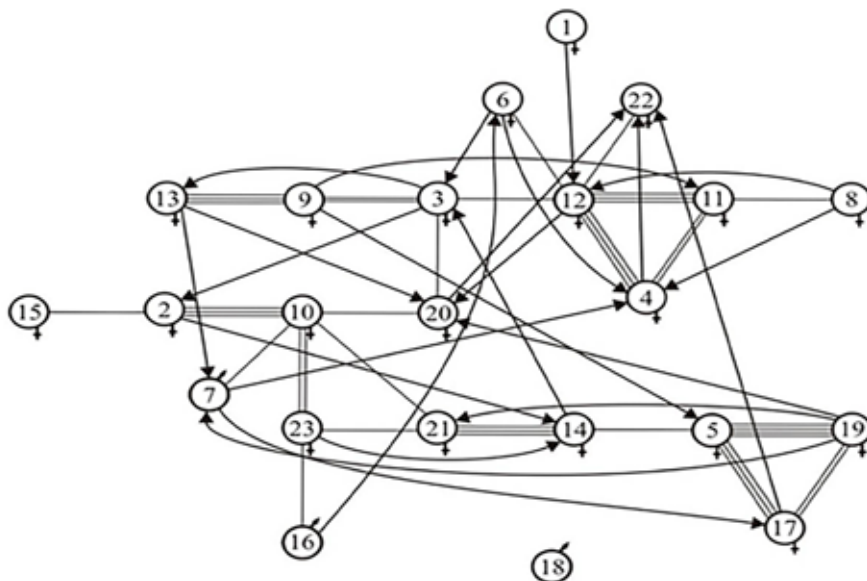

Рис. 1. Мережева соціограма 2-Б класу

Структурний тип. Блочна структура, члени групи перебувають у широкій блочній структурі і мало дітей знаходяться на периферії, чверть зв'язків багатопотокові. Спільнота легко мобілізується на спільну роботу.

Індекс атмосфери у групі. Аспект особистого вибору порівняно з вибором функції: 2,3–2,6. Поширення обох аспектів знаходиться в одній і тій самій зоні. Члени групи у своїх соціальних зв'язках орієнтуються на спільноту, у їхній прив'язаності домінує шаблон судження. Дружня атмосфера класу характеризується конформізмом.

Соціальна важливість. У класі 2 дитини (учні № 12 та 18 – у таблиці взаємності, а на соціограмі учні № 4 та 12) першочергової соціальної важливості, 2 дитини (учні № 3 та 14 – у таблиці взаємності, а на соціограмі учні № 10 та 6) менш соціально важливі. Клас немає авторитетної особи.

Рольовий індекс, індекс важливості. Рольовий індекс 26%, індекс важливості 17%. Спів-

відношення значень свідчить про те, що у спільноті домінують індивідуальні особливості та суб'єктивна характеристика.

Репертуар вибору класу: 33,6% і відповідає середньому значенню. Члени групи добре знають і рахуються одне з одним.

У житті людини важливу роль відіграє інша людина, присутність суспільних відносин. Суспільні відносини є не «тільки» потребою та умовою суспільства, а і певним еліксиром для людського буття.

У житті школярів важливу роль відіграють суспільні відносини, в тому числі й умови організації в групі, їхня роль у соціумі, а також спогади дружніх відносин та події пережиті під час них, які мають силу кардинального зарядження. Традиційні соціометричні дослідження та відображення мережі відносин дають можливість отримати уявлення про ці зміни, чітко показують як дивляться діти одне на одного та в яких відносинах вони знаходяться.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Antalóczy, T. Kor-kép. In: (Vész)jelzések a kultúráról. (Eds: Antalóczy, T.- Füstös L.- Hankiss E.). Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2009. С. 10–14.
2. Бергхауер-Олас Е. Л. Кінетичний малюнок школи як можливий метод аналізу соціальних зв'язків. *Ідеї гуманної педагогіки та сучасна система інклюзивного навчання* : зб. матер. Всеукр. науково-метод. конференції, присвяченої 97-річчю від дня народження В. Сухомлинського. Кіровоград, 2015. С. 29–31.
3. Бергхауер-Олас Е. Л. Інноваційний метод аналізу соціальних зв'язків – Кінетичний малюнок школи. *Роль і місце психології та педагогіки у формуванні сучасної особистості* : зб. матер. Міжнародної науково-методичної конференції. Харків, 2016. С. 82–86.
4. Кочерга О., Васильєв О. Психічне здоров'я молодшого школяра. *Психолог на батьківських зборах* / упоряд. О. Главник. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2003. 112 с.
5. Mérei, F. Közösség rejtett hálózata. Budapest : Osiris Kiadó, 2006. 348 с.
6. Mérei F. A társkapcsolatok megszilárdulása. Csoportlélektani vizsgálatok óvodában. In: Társ és csoport: Tanulmányok a genetikus szociálpszichológia köréből. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1989. С. 56–79.

7. Mérei, F. A szociometria módszerei és jelenségvilága. *Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény.* (Ed: Lengyel, Zs.). Budapest : Osiris Kiadó. 1997. C. 305–325.
8. Miller, D. N. – Nickerson, A. B. Projective Assessment and School Psychology: Contemporary Validity Issues and Implications for Practice. *The California School Psychologist.* 2006. Vol. 11. C. 73–84.
9. N. Kollár, K. – Szabó, É. *Pszichológia pedagógusoknak.* Budapest : Osiris Kiadó, 2004. 605 c.
10. Орбан-Лембрик Л. Е., Орос І. Психолого-педагогічні засади спілкування : монографія / Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II. Берегове – Ужгород : ТОВ «Рік-У», 2021. 380 с.
11. Petrussek, M. *Szociometria.* Budapest : Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1972. 362 c.
12. Piotrowski, C. – Keller, J. W. – Ogawa, T. Projective techniques: An international perspective. *Psychological Report.* 1993. 72(1). C. 179–182.
13. Sallay, H., Perge, J. A szociometriai módszer alkalmazása alsó és középfokú oktatási intézményekben. Budapest : ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar, 2007. 96 c.
14. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
15. Столяренко Л. Д. Основы психологии: Практикум. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 672 с.
16. Золотовицкий Р. А. Социометрия Я. Л. Морено: мера общения. *Социологические исследования.* 2002. № 4. С. 103–113.
17. Ядов В. А. Стратегия социологического исследования. Москва : Академкнига, Добросвет, 2003. 596 с.